

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ: ВАЖЛИВИЙ ПРОЦЕС, НЕ ЛИШЕ РЕЗУЛЬТАТ

Володимир В'ятрович,

к.і.н., голова Українського інституту національної пам'яті

Розмову вели:

Мирослав Борисенко, Тетяна Водотика

Т.В.: Давайте ми, напевно, розпочнемо з того, що таке процес декомунізації взагалі все звелось до перейменування, але законів було чотири, тому явно – це щось більше ніж перейменування.

В.В.: Процес декомунізації – це навіть більше, ніж ті чотири закони. Декомунізація, якщо коротко, то це спроба подолати комуністичну, тоталітарну спадщину, знівлювати її в історії, зробити так, щоб вона не відтворювалася і не впливала на сьогодні, у найширшому розумінні цього слова. Якщо говорити про перші кроки, здійснені нами в процесі декомунізації, то вони схожі на кроки, які робили в усіх інших посткомуністичних країнах, вже успішних, в яких невід'ємним елементом своїх посттоталітарних трансформацій були якраз процеси подолання тоталітарного минулого. Мова йде про країни Балтії, Східної Європи такі, як Польща, Чехія, Угорщина. Там впродовж 1990-х років на державному рівні реалізовувалася політика подолання тоталітарного минулого, основними віхами якого було засудження комуністичного режиму і чітке відмежування від його спадщини. І відкриття інформації, зокрема через відкриття архівів комуністичних спецслужб. Відповідно, подібні завдання ставили перед собою і ми. На жаль, в Україні процес декомунізації розпочався надто пізно. На мою думку, що це одна із причин такого досить невпевненого руху України вперед на шляху до демократизації і перетворення на нормальну європейську державу. І не подолання тоталітарного минулого, мені здається, було однією з причин того, що ми майже не повернулися якщо не в тоталітарне, то авторитарне минуле часів Януковича. Історична політика Януковича повністю повторювала російську і звелася до певної реабілітації радянського минулого, а потім і до спроб використовувати методи радянського минулого у сьогодні, що вилилося у репресії, обмеження свободи слова, свободи зборів тощо. Врешті це все призвело до того вибуху, який ми називаємо Євромайдан, і я вважаю, що одним із важливих аспектів Євромайдану було антикомуністичне повстання, якщо можна так сказати, тобто спроба не дати штовхнути нас у комуністичне минуле, відповідно, дуже показово і символічно, що «ленінопад»

розпочався із Майдану, з восьмого грудня. Так от цим процесом декомунізації, який стихійно започаткував Євромайдан, було задано певні рамки прийняттям спеціальних законів. Ці закони розроблялися нами, в принципі, вже доволі давно.

Т.В.: «Нами» – це?

В.В.: «Нами» – це групою людей, які зараз працюють в Українському інституті національної пам'яті та інших громадських організаціях. Мова йде, зокрема, про Центр дослідження визвольного руху, громадську організацію, де я свого часу працював. Від 2010 – це точно, але ще й раніше ми досить активно вивчали досвід інших країн Східної Європи, запрошували експертів з тих же країн Балтії, Польщі, Чехії, з якими обговорювали їхню політику подолання тоталітарного минулого. І, власне, на базі таких круглих столів поступово готували власне бачення, як мали б відбуватися ці процеси в Україні. Очевидно, що написати закон за місяць чи два було неможливо. Однак, ми мали вже якісь серйозні напрацювання, які доопрацювали в рамках громадського об'єднання «Реанімаційний пакет реформ», де було включено ці аспекти, пов'язані з політикою пам'яті, і представили їх. УІНП, який я очолював з березня 2014 року, має право законодавчої ініціативи. Тому спочатку вони були розглянуті та прийняті Урядом. Після цього, вже у квітні 2014 року їх було вже подано на розгляд Верховної Ради України.

М.Б.: Скажіть, будь ласка, як складається ситуація із музеєм тоталітаризму. Є, наприклад, досвід Грузії, який завершується періодом війни 2008 року.

В.В.: Так. Музей у Тбілісі насправді цікавий. Я його відвідував. Проте ми хотіли б робити щось масштабніше. Адже у Тбілісі це невеличка виставкова зала, яка розповідає про встановлення радянської влади і про спроби відновлення російського впливу до 2008 року. Мені здається, що нам слід робити масштабніший проєкт, який би говорив, з одного боку, про встановлення радянської влади в Україні та особливості її функціонування, з другого боку, власне, її ментальний вплив через культуру, через пропаганду. Неймовірно важливим аспектом цього музею чи заповідника (питання ще дискутується) мають бути монументальні пам'ятники, наприклад Щорсу тощо, які показують, яким чином комуністичний режим впливав на свідомість.

Т.В.: А не логічніше було б розпочинати з концепції музею? Можливо, одночасно з цими законами. Бо виходить так, що пам'ятники зносять активісти, а концепції немає.

В.В.: По-перше, я нагадаю, що пам'ятники зносилися ще задовго до прийняття законів. Ця хвиля ропочалася 8 грудня 2013 року. І закон дає можливість зберегти ті пам'ятники, які становлять мистецьку цінність. Вони можуть бути використані у цій музейній експозиції. Інша справа полягає в тому, що якщо влада не виконує покладених на неї функцій, то вона насправді ставить під ризик ті чи інші пам'ятники. Я маю зараз на увазі конкретний приклад пам'ятника Щорсу. От доки він не буде демонтований, він буде під загрозою того, що хтось із активістів, вважаючи, що виконує закон, вважаючи, що він заміняє державу, яка не виконує

закону, може його просто знищити. І відповідальність за це вже буде не стільки на тих активістах, як на владі, яка вже близько півроку нічого не зробила, щоб усунути цей пам'ятник з публічного простору.

Т.В.: Але ж має бути місце тимчасового зберігання.

В.В.: Місце тимчасового зберігання, наскільки я знаю, київська влада вже визначила.

Т.В.: А місцеві?

В.В.: Отже, спочатку про Київ. Це Жуляни, куди вже і звезли частину. Туди можна привезти і пам'ятник Щорсу. Що стосується інших міст, то абсолютно так само місцева влада знаходить подібні пункти тимчасового зберігання. Приміром, пам'ятник Петровського, який був демонтований у Дніпрі, наразі знаходиться на території одного із комунальних підприємств, тобто це абсолютно все можна зробити і якихось великих проблем у цьому немає. Ці проблеми вирішуються у разі бажання їх вирішити.

Т.В.: Яюсь не по логістиці – спочатку розвозити в різні місця, а потім збирати у потенційні музеї. У Києві є ВДНГ, а у Дніпрі немає...

В.В.: Можливо, що частина із місцевих пам'ятників буде представлена у Києві. Принаймні це моя концепція, яка полягає у тому, щоб найважливіші пам'ятки з усієї України були у Києві. Я би не хотів при кожному обласному центрі робити якісь заповідники комунізму, це було б трошки забагато.

Т.В.: Є перелік?

В.В.: Складаємо ще його.

Т.В.: Хто долучений до складання переліку, мистецтвознавці, наприклад?

В.В.: Мистецтвознавці зокрема. Концепцію цього музею розробляє один із його майбутніх кураторів, Володимир Кадогроб, який працює також і з українськими музеями мистецтва.

М.Б.: А взагалі у якому стані підготовка до створення цього музею, можна назвати приблизну дату?

В.В.: Із датою ми визначилися, однак, на жаль, від нас мало залежить. Дуже хотілося, щоб до століття більшовицької революції чи то перевороту, тобто до листопада наступного року, вже могли щось показати.

М.Б.: Ще питання про декомунізацію. Вже можна говорити про якісь здобутки, досягнення, декомунізація вже завершена, чи тільки розпочинається?

В.В.: Один з етапів декомунізації вже можна вважати завершеним. Мова йде про перейменування населених пунктів. Фактично всі ті населені пункти, які мали бути перейменовані, вони перейменовані – це близько 1000. Залишається перейменувати тільки Дніпропетровську та Кіровоградську області, але зважаючи на чинну Конституцію, ці перейменування можливі лише із внесенням змін до неї. Або в новій редакції Основного Закону просто не буде цього переліку областей, і тоді ми зможемо їх перейменувати звичайною постановою, або буде внесено також редакційні зміни про те, що Дніпропетровська область стане Дніпровською, а Кіровоградська – Кропивницькою областю.

Значною мірою, напевно, у Києві на 95, у регіонах десь відсотків на 80, завершено перейменування і топонімів всередині населених пунктів. Ми, на жаль, не маємо остаточної інформації, тільки її збираємо, про перейменування аж до рівня конкретного населеного пункту. На сьогодні в Україні немає якоїсь єдиної бази даних усіх топонімів (вулиць, площ). Немає такого органу, який би надавав цю інформацію. Але думаю, що поступово ми її у повній мірі отримаємо. Однак, на жаль, я переконаний, у якомусь селі вулиця Леніна ще могла залишитися. Хоча Леніна може вже й не буде, адже вулиці з такою назвою простіше відслідковувати, але вулиця якогось Петрова, який був місцевим активістом, що встановлював радянську владу, абсолютно може з'явитися. І нам так само потрібно визначитися, чи підлягає він під декомунізацію, чи ні. Для того треба знати, коли було перейменування цього умовного Петрова вулиці, на підставі чого і в честь кого вона названа, треба підняти архів. Робота насправді складна, просто вона реалізується лише на прикладі найвідоміших діячів комуністичного тоталітарного режиму, тобто Леніна і Дзержинського, але є й інші. Знову таки, наприклад, здається, у Вінниці, вулиця Козицького. Є Козицький – відомий український композитор, який не підлягає під декомунізацію, а є Козицький – один з чекістів, який встановлював на Поділлі радянську владу. Треба з'ясовувати, на честь кого саме перейменовували. Але ця робота вже фактично прямує до завершення.

Так само здебільшого завершено етап роботи, спрямований на демонтаж або усунення з громадського простору пам'ятників комуністичному тоталітарному режиму. Однак це не означає, що декомунізація в Україні закінчилася.

Декомунізація – це переосмислення комуністичного минулого, це виховання у суспільстві певного імунітету щодо того, що такого роду речі ніколи не повинні повторитися, а для цього треба серйозне продовження інформаційної роботи. Важливо, щоб люди, йдучи по вулиці, розуміли, що ця вулиця не присвячена якомусь із катів, які вбивали мільйони людей, але так само щоб вони і розуміли, що робилося в радянські часи. І, власне, на це спрямована наша інформаційна робота у вигляді різних виставок, які проводимо. Можна назвати кілька останніх – це спротив геноциду про повстання перед голодомором у 1932-33 роках.

Т.В.: Але це все добре в Києві?!

В.В.: Така ж робота проводиться і в регіонах. Виставку «Спротив геноциду» ми презентували в Києві, потім виготовили 25 її варіантів і відправили до всіх обласних центрів. Після того, як вона була експонована в обласному центрі, вона вже проїхала, принаймні, значну частину районних центрів, тобто всю свою роботу мультиплікуємо таким чином. Так само виставка «Друга світова». Ми зробили її вуличний варіант тут в Києві. Тепер вже зроблено 25 варіантів для обласних центрів, із обласних центрів вони їдуть до районних центрів. Очевидно, що це не достатній інструмент у сучасному інформаційному полі. Більш простішим інструментом було б кіно, телепередачі, але це ті ресурси, які поки що нам недоступні.

Ще одним незавершеним етапом у декомунізації, який стосується саме архівів, є створення спеціального архіву УІНП. Тобто Законом передбачено не просто відкритість архівів у тих місцях, де вони зберігаються, тобто в Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки, МВС тощо. Законом передбачено, що звітні ці матеріали мали би бути перевезені у спеціальний архів Інституту національної пам'яті. Чому це важливо? Тому що навіть тепер, після прийняття цього Закону все одно те, що документи зберігаються в приміщеннях СБУ, Службі зовнішньої розвідки, МВС накладає певні ускладнення тому, що це режимні приміщення. Необхідно замовляти перепустку, проходити певний контрольний режим, тому що це, по-перше, Служба безпеки України. По-друге, абсолютно вважаю неприпустимим, коли країна у війні, щоб офіцери Служби безпеки займалися документами, які мають виключно історичну цінність, і отримували за це заробітну плату. Це неефективно з точки зору Служби безпеки України і це неефективно з точки зору історії, адже попри всю мою повагу до людей, які працюють у архіві СБУ, з них частина – це історики, але частина – це власне офіцери, які не мають спеціальної історичної освіти, не знають, чим володіють, і не мають можливості вивчати це все. Отже, створення такого архіву для нас нездоланий матеріальний поріг, оскільки мова йде про величезне приміщення на кілька тисяч квадратних метрів й про логістику перевезення. Ціна питання, напевно, сотні мільйонів.

М.Б.: Все ж таки, давайте повернемося трохи до декомунізації і до питань зміни і появи нових топонімів. Сама процедура – де криються основні проблеми, дискусійні місця?

В.В.: Процедура доволі проста. Законом передбачено, що є символікою. До речі, символікою є прізвиська людей, які були причетні до встановлення комуністичної влади до певного рівня, здається, райкому. Всі, хто був причетний до карально-репресивної системи – ВЧК, ГПУ, НКВД і КГБ. Тобто, Закон визначає тільки ті назви, які мають бути змінені, які не можуть існувати. Нові назви – це пропозиція органів місцевого самоврядування. Наше завдання було, в першу чергу, створення бази даних населених пунктів, які мають бути перейменовані. І тут теж було доволі непросто. Для того, щоб зрозуміти село Петрівське – назване в честь якогось Петра чи Григорія Петровського, треба було все-таки підняти документи і визначити, що мова йде про Григорія Петровського, який підпадає під декомунізацію. Ми склали такий великий список топонімів, що мають бути перейменовані, та проінформували про це органи місцевого самоврядування. У них є півроку на те, аби запропонувати нову назву. І тут починаються складнощі.

Складнощі, які полягають у тому, що до жовтня минулого року, коли відбулися місцеві вибори, в тих регіонах, де було найбільше населених пунктів, які підлягали під декомунізацію, тобто в регіонах Півдня і Сходу, абсолютну більшість місцевої влади становили представники колишньої Партії регіонів і Комуністичної партії. Вони просто заблокували і будь-яке прийняття рішень, і громадські слухання. Відповідно, ми втратили добрих кілька місяців цього процесу. Щойно після того, коли розпочали робо-

ту новообрані місцеві Ради, ситуація дещо змінилася. Не всюди, але здебільшого. І тоді почали надходити якісь пропозиції щодо перейменування. Це мова йде здебільшого не про міста, де люди були більш інформовані, більш сильне громадське суспільство, яке навіть могло тиснути на ту «червону» попередню владу. Мова йде про села, де немає такого громадянського суспільства, де влада сконцентрована в руках сільського голови, сільської ради, яка йому повністю підконтрольна. Вони повністю це ігнорували. І тільки десь з кінця листопада розпочалися певні рухи, перші пропозиції щодо перейменування та нових назв.

І коли у січні 2016 року Верховна Рада України прийняла постанову про перейменування перших кількох десятків населених пунктів, всі зрозуміли, що Закон не для «галочки». І є якась певна сила і громадськість, яка вимагає його виконання. Вже після цього кожна порція перейменувань, яка проходила через парламент активізувала місцеві ради, змушуючи їх до швидшого проведення обговорення. Однак не вклалися ми в передбачений Законом термін, до 21 лютого органи місцевого самоврядування мали подати свої пропозиції, але ми дали більше часу, розуміючи політичну ситуацію, намагаючись дати органам місцевого самоврядування можливість висловити свою думку. В результаті що ми отримали? З майже тисячі перейменувань, які відбулися, більше 2/3 – це перейменування за пропозиціями органів місцевого самоврядування, третина – це ті, які не подали пропозицій, висловили свою думку про небажання перейменовуватися, або Крим і території, контрольовані зараз терористами на так званому ОРДЛО. От в цих двох випадках, Крим і ОРДЛО, приймалися виключно пропозиції УІНП. В ситуації з Кримом ми створили спеціальну окрему комісію разом із Меджлісом кримськотатарського народу, і більшість перейменувань – повернення історичних кримськотатарських назв, щоб таким чином відгукнутися на думку кримчан.

Проблема іще є в тому, що люди часто не знають історію свого населеного пункту. Наприклад, є населений пункт, історія якого сягає 16 ст. Орган місцевого самоврядування у кільканадцятьє пропонував перейменування у чергове «Степове» чи «Лугове», натомість коли була історична назва. Ми зверталися до органу місцевого самоврядування: подивіться, адже можете мати давнішу історію, цікавішу. Більшість не погоджувалися, сприймали своє «Степове» чи «Лугове», вважаючи його більш нейтральним. Для нас, істориків, це було трохи боляче, бо люди з легкістю відсікали свою таку багатолітню історію. Але Закон передбачає, що думка місцевого самоврядування має пріоритет.

Там, де орган місцевого самоврядування вперто не хотів перейменовуватися, вважаючи, що їм це не потрібно, там починала діяти пропозиція УІНП. Найбільш яскравий приклад – Комсомольськ. Ми довгий час спілкувалися із місцевою владою, з керівником міста, дали їм час. Натомість отримали якесь напівглузливе тлумачення, що Комсомольськ тепер буде називатися Колектив оптимістичних молодих козаків – повний абсурд. Вони запропонували замість перейменування перетлумачення. Схожа ситуація з Дніпропетровськом, який мав називатися Дніпропетровськом на

честь святого Петра, хоча, очевидно, тоді він би називався Дніпросьвятопетрівськ. У таких випадках вступала в дію наша пропозиція: у випадку з Комсомольськом ми запропонували Горішні Плавні, як історичний топонім, який має відношення до цього міста. Комсомольськ – дійсно нове місто, але раніше на цій території існувало козацьке селище Горішні Плавні. Така ж ситуація є, як не дивно, у Львівській області: село Андріївка, назване на честь активіста встановлення радянської влади на Західній Україні у 39-му році Андрєєва. Ми звернулися до місцевої влади, нагадали, що це село має давню історію, з 16 століття, і мало гарну назву – Мармузовичі. Натомість отримали відповідь, що Андріївка називається не на честь комуніста Андрєєва, а на честь якогось загиблого там вояка Української Повстанської Армії, якого звали Андрій. Ми вважаємо блюзнірством такі ігри. Все-таки подали на перейменування – Мармузовичі. І до цього часу маємо там велике несприйняття, включно зі священником. Місцеві жителі вважають, що мають відстоювати свою попередню назву. Тобто, ключовою проблемою було незнання своєї історії. Це стосується як перейменувань населених пунктів, так і вулиць. Дуже часто обиралися такі, достатньо нейтральні назви, як «Лугова», «Волошкова» тощо. Між собою називали їх гербарієм. Наші пропозиції щодо вшанування якихось конкретних мешканців цього конкретного населеного пункту часом сприймалися, особливо часто сприймалися і є такі перейменування, пов'язані із учасниками вояками Антитерористичної операції, а часом вулиці перейменовували на «Волошкові», «Ромашкові» тощо. Це приклад такого страху історії.

Т.В.: Чия має бути функція популяризувати історію? Хто має проводити роз'яснювальну роботу?

В.В.: Істориків! Зокрема, інституту. Але, на жаль, нашого потенціалу, нашого ресурсу не вистачає.

Т.В.: Можливо має сенс співпраця з місцевими істориками?

В.В.: Ми намагаємося. Взагалі процеси декомунізації, перейменування і демонтаж пам'ятників були б неможливі без співпраці із громадськими організаціями, тому що УІНП на сьогодні – це 35 людей у Києві і все. Ми не маємо жодних регіональних представництв, ми не маємо підтримки на місцях, крім представників громадськості. Нам вдалося в більшості регіонів знайти громадські групи, які б працювали разом з нами, які б лобіювали, організовували громадські слухання, організовували різного роду інформаційну роботу. Саме завдяки їм ми доносили інформацію, що насправді відбувається, що місцева влада часом імітує громадські слухання. У Харкові, наприклад, замість громадських слухань щодо перейменування зігнали комунальників, які мали проголосувати за рішення, винесені міською радою. Однак туди прийшли справжні активісти, які перетворили це на справжнє громадське слухання, що тривало десь до 2 ночі.

Крім всього іншого, позитив декомунізації полягає в тому, що важливим є не лише результат – важливим був процес. Люди завдяки декомунізації почали між собою співпрацювати, кооперуватися, з'явилися якісь лобістські ініціативні групи, створювалися фейсбук-групи за перейменування тієї чи іншої вулиці. Одна з

найбільш активних груп, знову ж таки кияни – за перейменування на бульвар Вацлава Гавела. Прекрасний приклад того, як декомунізація запустила громадську активність, люди відчули, що від них нарешті щось залежить, що якщо вони об'єднаються і зможуть донести до влади ті чи інші речі, то, відповідно, до неї змушені будуть дослухатися. Взагалі наше завдання було лише супроводжувати, допомагати у цих процесах, часом навіть нагримати на якогось сільського чи міського голову, який не бажав нічого робити, нагадати йому, що є чинний в Україні Закон та відповідальність за його невиконання.

Т.В.: Можливо, проводились якісь соціологічні дослідження щодо сприйняття декомунізації?

В.В.: Єдине соціологічне опитування, де чітко говорилося про декомунізацію, проводив Центр Разумкова в червні цього року*. Дуже цікаве соціологічне опитування про ідеологічні маркери в сучасній Україні, в якому цілий блок питань стосується декомунізації. І що мені приємно – 52% українців підтримують політику декомунізації. Насправді це величезний крок, порівняно з тим, що було кілька років тому. Як на мене, порівняно з тим, що ще було п'ять років тому – це свідчення серйозних і революційних перетворень в Україні.

М.Б.: Давайте все-таки повернемося до міського простору. Ви згадали про комуністичну символіку, яка, звичайно, зустрічається у міському просторі. Відомо, що ще від ленінського декрету 1918-го року про монументальну пропаганду аж до 1991-го року майже в усьому масиві, а це близько 70% забудови сучасних міст, були збудовані саме в цей період. На цих масивах, у разі бажання, завжди можна знайти ці комуністичні символи, як тут бути? Як не переступити ту межу, про це зараз багато говорять мистецтвознавці, щоб не перетворитися на варварів, не знищити справжні мистецькі явища?

В.В.: Я вже частково відповів, що це є завданням різного роду експертних комісій, де є мистецтвознавці. Я не мистецтвознавець і не претендую на те, щоб визначати, що є твором мистецтва, а що ні. Завдання цих мистецтвознавчих груп полягають у визначенні тих об'єктів, які підлягають усуненню з громадського простору, а які з них мають бути збережені. На жаль, це часто перетворюється в дискусію, чи проводити демонтаж? Тобто, тут невірна постановка питання. Знову ж таки, яскравий приклад – Щорс. Ми не повинні обговорювати чи потрібно його усунути з громадського простору, ми повинні обговорювати, тільки те, куди його перемістити для того, щоб це відповідало Закону. Часто, коли ми дискутуємо з мистецтвознавцями, є такі люди, які вважають, що цей конкретний пам'ятник є твором мистецтва, тому його переміщати взагалі не можна. Оце є порушенням Закону.

М.Б.: Якщо Ви покладаетесь на рішення цих комісій, то чи погоджуєтесь Ви з тим, що і історики, і мистецтвознавці будуть тут дуже консервативними, будуть виступати за те, що краще його збережемо, не будемо рухати. Як барельєф Леніна на фасаді Українського дому.

В.В.: До речі, барельєф на колишньому музеї Леніна, тепер Український дім, не підпадає під дію Закону про декомунізацію,

* Мова йде про публікація аналітичних матеріалів «ІДЕНТИЧНІСТЬ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В НОВИХ УМОВАХ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії «Формування спільної ідентичності громадян України: перспективи та виклики» 7 червня 2016р.» // <http://www.razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>

тобто це був крок самого керівника. Як на мене, цей барельєф є зайвим, але тут мої бажання не відіграють жодної ролі. Так само як і бажання мистецтвознавців та істориків, які говорять знову таки про те, що пам'ятник Щорсу не має бути демонтований. Ці комісії є дорадчими органами, вони не покликані тлумачити чи, тим паче, змінювати Закон. Закон дає можливість вберегти твори мистецтва. І саме цією можливістю потрібно скористатися, а не боротися до останнього, що ми залишимо Щорса, нам неважливий Закон. І врешті це може поставити під загрозу існування цієї фігури.

М.Б.: Дуже часто можна почути, що якщо цей закон буде виконано в повному обсязі, якщо будуть усунені барельєфи, малюнки, пам'ятники, то міський простір збідніє. Стане більш примітивним, більш індустріальним.

В.В.: Я думаю, що в нас достатньо багато креативних людей, які здатні заповнити ці пустоти чимось цікавим. Подивіться, що зараз відбувається у більшості міст: безликі панельні будинки прикрашають неймовірними муралами. Також переконаний, що якщо дати можливість використати креативну енергію сучасним митцям, вони зможуть багато чого зробити. І мова не йде обов'язково про заміну пам'ятника комуністичним вождям на якісь нові пам'ятники, пов'язані з історією України. Можливо, частково так. Але частково це можуть бути якісь мистецькі твори, частину місць взагалі не потрібно займати.

Чи потрібно щось ставити навпроти Бесарабки, на бульварі Шевченка? Мені здається, що ні. Це прекрасний бульвар, який не потребує там ніяких додаткових фігур. Таким чином, ми знімемо абсолютно непотрібну дискусію «А хто ж би там мав стояти»? Водночас, абсолютно переконаний, що міський простір має наповнюватися якимись маркерами. Вже, як український історик, як голова УІНП, переконаний, що він повинен наповнюватися саме українськими маркерами. Так, як це самовільно робиться у контексті муралів із Скоропадським, із Грушевським. Мене це особисто, як українця, тішить. Це свідчить, що для українців це важлива частина історії, так само, мені здається, що мали би з'явитися якісь пам'ятники/барельєфи, пов'язані з українською історією. Я втішений, що врешті відкрито пам'ятник Мазепі в Полтаві, сподіваюся, що врешті буде відкрито пам'ятник Петлюрі у Києві.

З наступного року ми починаємо реалізовувати масштабний проект, який називається «Місця пам'яті Української революції 1917-21 рр.». Його суть полягає в тому, що спочатку збираємо інформацію про ті місця, будинки, вулиці, можливо, населені пункти, де відбувались якісь важливі події, пов'язані з Українською революцією 1917-21 рр. Хочемо створити спеціальну геоінформаційну систему. Наступним кроком має бути встановлення пам'ятних знаків, пам'ятників – це вже які рішення приймуть органи місцевого самоврядування. Все це, звичайно, у співпраці з місцевими краєзнавцями, тому що важливо зібрати інформацію з місць. Силами УІНП, дуже скромними, ми цього ніколи не зробимо. Тобто, наше завдання полягає у тому, щоб розробити певний концепт, механізм, цю геоінформаційну систему, куди потім буде вноситися інформація з місць. Як потім цією інформацією розпорядитися –

будуть вирішувати органи місцевого самоврядування. Але, на мою думку, було б добре мати в населених пунктах певні місця пам'яті, які б апелювали до того, що Українська державність не з'явилася випадково у 1991-му році, що ми маємо традицію державності, починаючи, як мінімум, з 1917-го року. І дуже важливо в контексті виконання Указу Президента про відзначення 100-річчя революції 1917-21 рр. є апелювання до цієї спадщини, яка, на жаль, була забута, яка була повністю витіснена радянським нарративом, але ми впевнено вже можемо наступного року відзначати 100-річчя українського парламентаризму через Центральну Раду, 100-річчя українського Уряду, 100-річчя українських збройних сил, 100-річчя української Академії наук.

М.Б.: Багато цих пам'ятників не просто мали якусь політичне забарвлення, вони служили своєрідним «місцем сили» певних політичних сил, можна так сказати. Після того, як ці пам'ятники зникли з громадського простору, що стається з цим місцем? Воно залишається порожнім, воно втрачає своє особливе сакральне значення, набуває нового?

В.В.: Тут не можна дати якоїсь універсальної відповіді. Є місця, які добре було б залишити порожніми. Я вже наводив приклад пам'ятника Леніну в Києві – абсолютно нормально, там нічого не потрібно ставити. Але коли ми дійдемо до рівня якогось села чи районного центру, де часто пам'ятник Леніну у центрі взагалі був єдиним пам'ятником у цьому населеному пункті, то, очевидно, що залишати порожнім це місце не дуже доречно. Або часто залишається тільки постамент. Такі пеньки, якими усіяна вся Україна, аж волають, що з ними щось потрібно робити, але єдиного рецепту не буде. Спробою дискредитації декомунізації є те, що я навіть часто чую від деяких українських журналістів, а особливо з Польщі, що в Україні пам'ятники Леніну замінюються пам'ятниками Бандері. Ну це абсурд, бо від початку декомунізації в Україні не споруджено жодного пам'ятника Бандері, жодного взагалі! І всі пам'ятники Бандері, які були до того споруджені в Україні, були споруджені зусиллями громади. Жодної копійки держава не витратила на такого роду пам'ятники. На мою думку, насамперед повинні приймати рішення щодо того, які мають бути пам'ятники, місцеві громади. А для того, щоб ці рішення були такими, які якомога більше консолідуєть Україну, очевидно, що потрібно продовжити серйозну інформаційну роботу, доносити історію. Адже, на жаль, історію українці знають ще дуже мало.

Наведу приклад одного із сіл Київської області, де теж тривала жвава дискусія, як перейменувати центральну вулицю. До того, до речі, ми дуже багато листувалися з органами місцевого самоврядування, в кожне село потрібно було написати листа. Необхідно було знати тільки назву села і обов'язково вулиця Леніна, тобто це майже стовідсоткове попадання. В цьому селі хтось пропонував «Широка», хтось пропонував «Волошкова», тобто стандартний набір. І врешті хтось несподівано вніс пропозицію назвати вулицю на честь Грушевського. І в ході дискусії прийняли відповідне рішення. З одного боку можна тішитися, що такого великого діяча української історії вшанували, але, насправді, головним аргумен-

том було те що, так називається одна з найвідоміших вулиць Києва, тобто для них саме ім'я Михайла Грушевського ще не дуже промовляє, для когось промовляє, що це вулиця, де урядовий квартал, для когось, що це вулиця, яка тісно пов'язана з історією Євромайдану. Це люди з-під київського села, але хто був Грушевський вони не знають. Тобто це є прикладом того, наскільки ще невиконана місія українських істориків в Україні. Тому, на мою думку, всі тези, які ми часто чуємо від наших колег-істориків про те, що вони нічого не зобов'язані суспільству неправильні. Українські історики ще й завинили перед нашим суспільством. Вони ще мають виконати свою певну суспільну місію. Адже українські історики навчені певної методології, щоб розуміти минуле, і, мені здається, їхньою місією є пояснювати це минуле для громадськості. В іншому випадку це будуть робити російські історики або інші для того, аби дискредитувати українську історію, сіяти суперечності між українцями, зокрема відновлюючи радянські міфи.

Т.В.: Можливо, УІНП стане таким модератором для істориків?

В.В.: Хіба модератором (сміється). Важливо зрозуміти, що ми не ставимо собі за мету замінити ті громадські ініціативи, зокрема історичні, які існують. Адже буде неправильно коли історію розповідатиме тільки УІНП, тим паче, що ми є центральним органом виконавчої влади. Це буде як певний диктат. Я думаю, що наше завдання, власне, бути тими, хто модерує та підтримує ті чи інші історичні ініціативи.